

míry specifickou problematiku, vzájemný kontakt je společným zájmem, o nějž se může další spolupráce uživatelů a programátorů spolehlivě opřít.

Ivo Možný

Několik poznatků z výzkumu 476 manželství Cíl výzkumu a složení zkoumaného souboru

V r. 1973 uskutečnili pracovníci katedry aplikované sociologie filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci výzkum 476 manželství, a to v městě Olomouci a blízkém okolí.

Úsilí výzkumného týmu, jehož záměrem bylo shromáždit určité výchozí, konkrétní poznatky použitelné pro systematickou školní a mimoškolní předmanželskou přípravu občanů, bylo zaměřeno několika směry:

- k hlubšímu poznání rodinného zázemí respondentů, obrazu východiskové rodiny a jejího vlivu na manželský život, postojů a jiných stránek soužití občanů,
- k poznání zdrojů informací mladých lidí o manželské a rodičovské problematice,
- k vytipování vlastností partnerů oceňovaných před sňatkem a po delší době společného života a vůbec faktorů působících k udržení, nebo naopak k destrukci manželství,
- k proniknutí do intimní sféry manželství,
- k shromáždění poznatků vztahujících se k výchově dětí.

Ve výzkumu šlo o to ověřit některé hypotézy vztahující se k současnému manželství, jako například hypotézu o prioritě sexuální stránky manželského soužití, o úloze tzv. zbytečných malicherností, o „stigmatizačním“ vlivu manželství rodičů, o rozvrtném působení alkoholismu na manželské vztahy, o vlivu dětských vazeb na budoucí manželské vztahy apod.

Některé z nich, jako například hypotéza vycházející z tradičních představ o prvořadém významu sexuality, se kupodivu jednoznačně nepotvrdily, jiné naopak byly prokázány velmi přesvědčivě jak údaji prvního, tak údaji druhého třídění.

Výběrový soubor tvořilo 175 ženatých mužů a 301 vdáných žen. Byly to osoby různého věku – od 18 do 60 let a více. Nejpočetnější skupiny představovali občané od 26 do 30 let (18,7 %) a od 31 do 35 let (17,9 %), nejmenší pak od 18 do 25 let (10,5 %) a od 51 do 60 let (10,5 %).

Přibližně stejné věkové rozložení bylo u manželských partnerů respondentů; nejvíce jich patřilo do věkové kategorie 31–35letých (16,4 %) a 26–30letých (16,3 %), nejméně do kategorie 18–25letých (11 %) a 51letých a starších (v kategorii od 51 do 60 let – 12,1 %, v kategorii nad 60 let – 4 %).

Reprezentativnost vzorku byla v důsledku technických obtíží spojených s vlastním výzkumem v některých směrech zeslabena. Tak například poměr mezi respondenty z města a venkova vynál příliš výrazné ve prospěch

městských obyvatel (ze 476 osob 84,5 % bydlelo ve městě a jen 15,5 % mělo bydliště na venkově). Pokud jde o původní bydliště respondentů, bylo rozložení lepší, neboť 60,9 % žilo od počátku ve městě a 39,1 % pocházelo z venkova.

Také hledisko vzdělání respondentů jsme nemohli dodržet ve shodě s původní představou; soubor byl nakonec tvořen z 1/3 osobami se základním vzděláním (31,6 %) a ze 2/3 osobami s vyšším vzděláním (68,4 %). Podobný byl poměr vzdělání manželských partnerů (32,6 % mělo vzdělání základní a 67 % vzdělání vyšší).

Z hlediska nynějšího povolání respondenti patří hlavně do kategorie dělníků (25,5 %), technické inteligence (22,3 %), administrativních pracovníků (21,3 %) a učitelů (18,7 %). Podobně je tomu u manželských partnerů: 28,7 % dělníků, 23,3 % příslušníků technické inteligence, 17,6 % administrativních pracovníků atd.

I když kategorie dělníků je zastoupena nejvíce, nebylo dosaženo původního záměru, aby příslušníci této společenské třídy představovali více než polovinu respondentů.

Základní charakteristika rodin respondentů

Můžeme říci, že výchovné prostředí v rodinách respondentů bylo ve 2/3 případů dobré. Lze to konstatovat na základě skutečnosti, že 67,1 % dotázaných občanů hodnotilo své dětství jako šťastné; zbytek – 32,9 % – je hodnotil buď jako velmi nešťastné, anebo do té míry poznamenané různými zápornými jevy, že není možno hovořit o šťastném dětství. Zajímalo nás pochopitelně, jaký byl pozdější manželský osud občanů z obou těchto skupin a do jaké míry vtisklo šťastné, nebo zase nešťastné dětství, poznamenané tresty a disharmonickým soužitím rodičů, svou pečť přístupu životu respondentů v jejich vlastním manželství. Ukázalo se, že např. jedinci, jejichž chování v dětství bylo korigováno pouze mírnými tresty, mají manželství šťastnější, lépe si rozumějí se svými partnery, bez větších nesnází vychovávají děti a také v jiných směrech se dokáží chovat tak, aby se vzájemné rodinné vazby upevňovaly.

K hypotéze o odrazu kvality manželského soužití rodičů v manželství dětí (respondentů) jsme zjistili, že z občanů, jejichž rodiče žili bez konfliktů, podstatná většina, tj. 83,1 %, se nyní cítí ve svém životě a v manželství plně spokojena; jen 16,9 % tento šťastný pocit nemá. Občané z rodin, v nichž se rodiče mezi sebou občas sváрили, uváděli pocit plné spokojenosti jen v 75,1 % případů, počet nespokojených se ve srovnání s předchozí skupinou zvětšil na 24,9 %. Tam, kde byly konfliktní scény mezi rodiči ve výchozí rodině, byly důsledky ještě horší – velmi spokojeno se svým životem bylo 67,3 % respondentů, podíl nespokojených činil 32,7 %.

Manželskou prosperitu jsme konfrontovali také s tím, zda si respondenti více rozumějí s otcem, či s matkou, nebo s některou jinou

Tabulka 1. Srovnání kvality manželského soužití

Kvalita manželského soužití	Manželství rodičů	Manželství respondentů
Manželství naprosto šťastné a bez konfliktů	38,9 %	29,0 %
Celkem uspokojivé — s občasnými konflikty	48,4 %	58,6
Vážně narušené	12,7 %	12,2 %

osobou. (S otcem si více rozumělo 32,2 % respondentů, s matkou 62,2 %, s jinými osobami 5,6 %; mezi muži a ženami nebylo v tomto směru v podstatě rozdílu: s otci si rozumělo 31,9 % mužů a 32,4 % žen, s matkou 62,1 % mužů a 62,3 % žen, s jinými osobami 6 % mužů a 5,3 % žen.) Zjistili jsme, že ti, kteří si rozuměli především se svým otcem, vykazovali vysoký stupeň spokojenosti v životě a velmi zdařilou úroveň vlastního manželského soužití. Jejich předností je schopnost obhacovat manželský život o nové prvky, takže důvěrní přátelé (přítelkyně), kteří v četných manželských vyplňují mezeru vzniklou zevšedněním, nejsou zdaleka tak častým objektem jejich zájmu, jako je tomu u těch, kteří neměli takové otce a dobré rodinné prostředí v období dětství a dospívání.

Na základě stanovené hypotézy jsme měli za to, že hlavním zdrojem informací o problematice manželství a partnerské intimity je rodina. Domnívali jsme se rovněž, že předmanželskou přípravu by bylo třeba zaměřit v první řadě na okruh otázek týkajících se sexuality apod. Výzkumem se tento předpoklad nepotvrdil. Ukázalo se naopak, že rodina — stejně jako škola — jsou slabými články současné přípravy pro manželský život a že sexuální problematika nestojí na prvním místě mezi otázkami, na něž by chtěli mladí lidé slyšet odpovědi. Poučení získávají mladí občané ponejvíce z literatury, od spolužáků a starších kamarádů z mimorodinného prostředí. Pokud jde o pořadí otázek, jejichž osvětlení potřebují, na prvním místě jsou otázky týkající se *taktiky manželského soužití, způsobu předcházení a řešení sporů, resp. otázky související s výběrem partnera atd.*

K tomu, co jsme si již řekli, připojme ještě některé další charakteristiky původních rodin respondentů i jejich nynějšího manželství:

Manželé pocházeli z rodin méně početných, neboť 35 % mělo jen jednoho sourozence, 25,6 % mělo dva sourozence a 10,6 % mělo tři sourozence. Se čtyřmi sourozenci jsme se setkali jen v 5,9 % případů, s pěti v 3,4 % případů a s šesti a více sourozenci pouze v 6,4 % případů. Obdobná situace je typická i pro manželské partnery: největší část — 34,2 % — měla jen jednoho sourozence, 25,9 % dva sourozence, 11 % tři sourozence atd.

Vztahy mezi sourozenci se utvářely přátelským způsobem, což prokazuje jednak fakt,

že 76,2 % dotázaných mělo všechny své sourozence velmi rádo, a dále to, že časté styky se svými sourozenci udržuje stále 58,5 % osob; jen 4,7 % dotázaných se se sourozenci již vůbec nestýká. Vztahy k sourozencům byly u skupiny žen lepší: se svými sourozenci se často stýká 60,4 % žen; avšak jen 55,2 % mužů. Těch případů, kdy veškeré styky již ustaly nebo jsou minimální, je více ve skupině mužů, a to 33,2 % proti 26 % ve skupině žen.

Pokud jde o rodiče respondentů, žili v převážné většině (87,3 %) v dobrých manželských poměrech; v 38,9 % případů bylo manželství rodičů naprosto šťastné a bez konfliktů a jen 12,7 % manželství bylo vážně narušeno neustálými sváry, až fyzickým napadáním. Porovnáme-li kvalitu manželského soužití rodičů s manželstvím respondentů, vidíme dosti podobný obraz dětí-respondentů, jak patrně z tabulky 1.

Už tento letný pohled napovídá, že si děti ve značné míře vědomě i podvědomě osvojují kulturu svých východiskových rodin a „nasávají“ zvyky rodičů, jejich hodnotící stanoviska i způsob řešení nastalých situací. To vše se pak nutně promítá do jejich jednání s manželským druhem a nevyhnutelně i do celkové úrovně manželství.

O dobrých manželských vztazích rodičů svědčí také to, že rozhodování o rodinných záležitostech bylo v 63,2 % případů vcelku rovnoměrně rozloženo na otce i matku (jen v 19,9 % rodin rozhodoval sám otec, v 16,9 % rodin plnila tuto funkci matka).

Pokud mezi rodiči docházelo ke konfliktům, řešili je převážně (v 74,3 % případů) dohodou; 14,2 % respondentů pak uvedlo v takových krizových situacích občasné přerušení soužití rodičů, 6 % rozvod, 3,9 % časté přerušování soužití a 1,2 % odchod z domácnosti.

O spořádanosti rodin, v nichž byli dotázáni občané vychovávaní, svědčí mj. také to, že rodiče se většinou neoddávali zvýšené konzumaci alkoholických nápojů. Zjistili jsme například, že 62,7 % otců a 95,6 % matek se nikdy neopíjelo. Silnými alkoholy bylo jen 17 otců (3,7 %). Mezi matkami se takovéto případy neobjevily. S příležitostným, ojedinelým opíjením jsme se setkali u 33,6 % otců a 4,4 % matek. Porovnání s konzumací alkoholu u respondentů nám ukázalo celkově se zhoršující situaci u této formy toxikomanie.

Tabulka 2. Věk uzavření sňatku

Pohlaví	do 18 let	do 21 let	do 23 let	do 25 let	do 30 let	později
Muži	0	17	40	57	49	12
Ženy	13	126	83	45	25	9

Jako kladnou skutečnost je možno hodnotit zapojování respondentů v dětství do plnění *domácích povinností*. Pouze 5,1 % dotázaných nemuselo doma vůbec nic dělat. Naproti tomu 40,1 % mužů a žen (32,6 % mužů a 44,5 % žen) muselo rodičům doma pravidelně pomáhat; občas (popř. spolu se sourozenci) tyto domácí práce muselo vykonávat 54,8 % dotázaných.

Základní charakteristika manželství respondentů

Četné údaje, které jsme výzkumem zjistili, a vlastní hodnocení respondentů mluví v podstatě o dobré hladině vytvořených manželských vztahů v rodinách těchto občanů. Jako *naprosto šťastné* posuzuje své manželství 29 % dotázaných. Jako *celkem uspokojivé* kvalifikuje soužití v manželství 58,6 % respondentů. Za *narušené* považuje své manželství 9 % osob. *Nešťastná* manželství uvádějí 3,2 % osob.

Lze mít za to, že vedle jiných faktorů (zvláště pak těch, které se vázaly ke kvalitě původního rodinného prostředí, jež má přirozeně pro utváření charakteru, jakož i dispozic k dobrému manželskému souzvuku (prvořadý význam) měla příznivý vliv na námi sledovaná manželství nepochybně také *pozitivní motivace*, jíž byli občané vedeni při uzavírání svého manželství: 51,2 % respondentů uzavřelo své manželství z *lásky* (dosti překvapivým se jeví v tomto bodě rozdíl mezi muži a ženami, neboť zatímco u žen figureje motiv lásky v 57,7 % případů, u mužů se objevuje jen ve 40 %). Druhým nejčastějším motivem k uzavření manželství bylo *spojení lásky s rozumovými důvody*; tento faktor stál v pozadí rozhodnutí mužů a žen v 29,9 % případů (opět i zde vystupuje difference mezi osobami rozdílného pohlaví: sňatek z uvedeného důvodu uzavřelo 24,3 % žen, avšak 39,4 % mužů). Výlučně z tzv. *rozumových důvodů* uzavřelo manželství 21

osob, tj. 4,4 % z celého souboru (13 mužů, tj. 7,4 % ze souboru mužů, a 8 žen, tj. 2,7 % ze souboru žen). Pro *těhotenství* snoubenky bylo uzavřeno 11,8 % manželství. S jinými než uvedenými motivy jsme se setkali jen zcela ojediněle; tak například jeden muž a jedna žena uvedli jako motiv pro uzavření manželství *donucení* ze strany rodičů nebo *přání rodičů, resp. jiných příbuzných*. Jedna žena uzavřela sňatek proto, aby se *vymanila z rodičovského vlivu*.

Za další kladný činitel, který nelze nebrat v úvahu, můžeme označit *věk*, v němž zkoumaná manželství byla uzavírána. Lze mít za to, že rozhodnutí uzavřít sňatek v době, kdy jedinec dosáhl nejen fyzické dospělosti, ale zároveň postačující materiální, existenční zajištěnosti a kdy se v základních směrech ustálily jeho charakterové vlastnosti, je rozumné, správné a časově výhodné. Předčasné, unáhlené sňatky, vyvolané „záchvaty“ zamilovanosti, nejsou samozřejmě vhodné. Pravděpodobně ani přílišné otálení není vzhledem k zmenšující se plasticitě povah nejrozmumnější. V tomto směru převládaly v našem výzkumu jak u mužů, tak u žen sňatky s optimální věkovou hranicí, jak ukazuje tabulka 2.

Ženy uzavíraly sňatek daleko nejčastěji (41,8 %) v době od 18. do 21. roku svého věku a od 21. do 23. roku svého věku (27,6 %). Třetí místo zaujímá věková kategorie od 23. do 25. roku (15 %). *Muži* uzavírali sňatky nejčastěji po *dosažení 23. roku* svého věku, a to zejména v době od 23. do 25. roku (32,5 %) a dále v době od 25. do 30. roku (28 %); 22,9 % mužů uzavřelo sňatek v době mezi 21. a 23. rokem svého věku. Žádný muž neuzavřel sňatek před dosažením 18. roku. Ve skupině žen představovaly tyto případy 4,3 %.

Jako optimální můžeme hodnotit také *stáří manželských partnerů*, neboť věkové rozdíly

Tabulka 3. Věk manželského partnera v době uzavření sňatku

	do 18 let	do 21 let	do 23 let	do 25 let	do 30 let	později
Manželé	0	22	65	82	100	32
Manželky	8	72	43	34	11	6

Tabulka 4. Délka známosti před sňatkem

Délka známosti	Počet	%
do 1 měsíce	2	0,4
do 3 měsíců	6	1,3
do půl roku	36	7,6
od půl roku do 1 roku	78	16,4
od 1 do 2 let	158	33,1
od 2 do 3 let	89	18,7
více než 3 roky	107	22,5

mezi nimi a respondenty nebyly velké (viz tabulku 3).

Za příznivý předpoklad uspokojivého manželství můžeme označit také poměrně optimální *délku známosti* před sňatkem, jak je to patrné z tabulky 4.

Seřazení údajů v tabulce ukazuje, že většina sňatků byla uzavřena až poté, kdy se partneři mohli dosti dobře poznat. Dobu známosti od 12 do 24 měsíců, která převládá, můžeme považovat za postačující ke splnění tohoto předpokladu.

Poznatky, které plynou z výzkumu, mají pochopitelně tím větší cenu, čím déle trvá manželství. Proto jsme hledali především ty občany, kteří uzavřeli manželství před delší dobou a měli tudíž už mnohaleté zkušenosti, takže i jejich názory vyplývaly z vlastního prožitku. V souboru převládala manželství trvající *více než 10 let*. Podrobný přehled délky manželství je uveden v tabulce 5. (Otázku zodpovědělo 475 osob.)

90,1 % zkoumaných manželství byla manželství první; v 8 % se jednalo o manželství druhé. Pokud respondenti již nežili v prvním manželství, byl důvodem zániku jejich původního manželství v 36 případech rozvod a v 7 případech úmrtí partnera.

Předmět našeho pozornosti byly ještě některé další otázky týkající se vyšetřovaných osob v období před sňatkem. Bylo například zajímavé znát *stanovisko rodičů k zamýšlenému sňatku*. 82,4 % rodičů s učiněným rozhodnutím souhlasilo, 15,3 % rodičů mělo námitky a z 2,3 % výslovně nesouhlasili. Poněkud více negativních postojů rodičů se ob-

jevilo u žen (nesouhlas u dcer projevila 3 % rodičů, u synů 1,2 % rodičů). Případ, že by rodiče nevěděli o sňatku svého syna či dcery, se neobjevil.

Ani ze strany rodičů vyvolených životních partnerů se neukázaly vážnější překážky pro uzavření manželství. Zde byla situace dokonce ještě o něco lepší, neboť se sňatkem souhlasilo 84,6 % rodičů a odmítavých postojů bylo pouze 1,7 %. S výjimkou 4 sňatků o všech sňatcích rodiče partnerů věděli.

Jeké byly *vztahy mezi respondenty a jejich partnery v období známosti před sňatkem*? 55,6 % snoubenců si navzájem plně rozumělo a nebylo mezi nimi žádných neshod. K občasným nesrovnalostem méně vážného rázu docházelo u 40,6 % snoubenců a konečně časté neshody, popřípadě rozpory takového druhu, že spolu snoubenci třeba delší dobu nemluvili, poznamenaly 3,8 % dvojic. Je určitým nedostatkem výzkumu, že jsme tutéž otázku nezměřili na současnou situaci v manželství. I tak ovšem můžeme alespoň přibližně, na základě podobně zacílených otázek, poměry před sňatkem a poměry v manželství srovnávat. Porovnání ukazuje na dvě tendence: Na jedné straně se u části manželů postupně vyrovnaly třecí plochy, takže jestliže před sňatkem konstatovalo naprostou shodu 55,6 %, po víceletém společném životě označilo své vztahy v manželství za harmonické, klidné a vyrovnané 66,9 % osob. Vedle toho se však projevila také opačná tendence, spočívající ve zhoršeném finálním stavu: jestliže časté neshody před sňatkem postihovaly 3,8 % dvojic, pak nyní uvedlo lhotej-

Tabulka 5. Trvání manželství respondentů

Trvání	Počet manželství	%
do 6 měsíců	7	1,5
do 1 roku	12	2,5
do 3 let	46	9,7
do 5 let	41	8,6
do 10 let	90	18,9
do 15 let	86	18,1
déle než 15 let	193	40,7

né až odcizené, chladné až nepřátelské vztahy 8,1 % osob. Jako narušené a nešťastné kvalifikovalo své manželství dokonce 12,2 % osob.

Tyto poznatky dokumentují, že u větší části dvojic předznamenává skutečnost, jak si rozumějí v období předmanželské známosti, celý další vzájemný život. Skupina osob s obecnými původními neshodami se později zmenšuje (v období známosti 40,6 %, v manželství 22,9 %), a to tak, že u části dochází ke konsolidaci vztahů, partneři si sporné otázky vyjasní, zvyknou si na sebe navzájem ap., zatímco u jiných se rozpory ještě více prohloubí a nakonec vyhrtí do té míry, že společný život se jim stane přítěží, překonávanou obvykle jen proto, že jsou zde děti nebo že se pro různé jiné okolnosti nedostává žádoucí rozhodnosti k radikálnímu vyřešení existujícího rozporného stavu. Ze všeho, co bylo řečeno, vyplývá závěr o nutnosti lépe a včas poučovat mladé lidi o *nezbytnosti delší známosti* před sňatkem, zejména u těch dvojic, v jejichž stycích se častěji projevují rozpory.

Z dalších poznatků stojí za zmínku například zjištění, že skutečnosti, které hrají ve stadiu seznámení a prvotní zamilovanosti velmi často jednu z nejdůležitějších rolí (fyzický vzhled, krása, elegance), později značně ustupují do pozadí a jsou vytlačovány kvalitami důležitými pro trvalost manželského svazku. Manželé obojího pohlaví nejvíce oceňují vlastnosti, jako jsou *smysl pro rodinu, spolehlivost a věrnost, pevný charakter a pracovitost*, tedy takové lidské stránky, které posilují soudržnost manželství a jsou dalším předpokladem jeho stability a jistoty. Kromě toho kladou důraz na další dvě skupiny vlastností: vlastnosti, které se vztahují k *ekonomice domácnosti* (kladně je hodnocena hospodárnost ženy, její pořádnost a smysl pro šetření), a vlastnosti související s *vnější úpravou a celkovým vzezřením partnerky* (muži

kladou důraz na fyzický vzhled ženy, na její eleganci, typický ženský projev apod.).

Jako *nejvíce narušující manželský soulad* jsou uváděny *nevhodné formy jednání, nedbalost, pokud jde o pořádek v bytě, nepořádnost a lhostejný poměr k věcem, nešetrnost, nedodržování osobní hygieny, hrubost a zanedbávání zevnějšku*.

Za *nejsilnější faktor udržení manželství* jsou považovány *děti, dále láska a oddanost partnera* a teprve na čtvrtém místě *sexuální soulad*. Je ovšem nutno dodat, že děti samy o sobě nevytvářejí předpoklady pro vznik nejšťastnějších typů manželství. V našem výzkumu se překvapivě ukázalo, že z hlediska vzájemného soužití byla nejhorší situace tam, kde základní silou udržující manželství byly děti (zde jsme existenci šťastného partnerského souladu zjistili jen v 59,7 %, zatímco tam, kde byla rozhodujícím faktorem láska, činil podíl harmonických, klidných a vyvážených manželství 82,1 %).

Pokud jde o další zkoumaný problém, *míru uspokojení ze sexuálního styku*, lze souhrnně říci, že v 50,6 % manželství nepřináší sexuální styk manželům takový pocit, aby bylo možno hovořit o plném sexuálním uspokojení. Plné uspokojení jsme zjistili celkem v 47,1 % případů. Pokud jde o muže, procento plně spokojených partnerů je značně menší než u žen. Zhoršování v oblasti sexuálního uspokojení zaznamenává 14,1 % manželství, zatímco u ostatních zůstává situace buď na stejné úrovni (46,8 %) nebo dokonce lze pozorovat vzestupnou tendenci (35,5 %). Část respondentů se k otázce nevyjádila.

Uvedené údaje představují jen malou část bohatého materiálu, který byl výzkumem shromážděn. Výsledky budou využity v textech připravovaných kolektivem odborníků různých specializací pro předmanželskou a rodičovskou přípravu mladých občanů.

Karel Vitek - Věra Vítková

SOCIOLOGICKÝ ČASOPIS. Vydává Ústav pro filozofii a sociologii ČSAV, Jilská 1, 110 00, Praha 1, telefon 249-391, v ACADEMII, nakladatelství Československé akademie věd, Vo-dičkova 40, 112 29 Praha 1. — Objednávky a předplatné přijímá PNS, administrace odborného tisku, tř. Obránců míru 2, 656 07 Brno. Lze také objednat u každého poštovního úřadu nebo doručovatele. — Vychází šestkrát ročně. Cena jednotlivého sešitu Kčs 10,—, roční předplatné Kčs 60,—. — Objednávky ze socialistických zemí vyřizuje ARTIA, Ve Smečkách 30, 111 27 Praha 1. — Tiskne Státní tiskárna, n. p., závod 4, Sámova 12, 101 46 Praha 10. — Rukopis tohoto čísla odevzdán do tiskárny v březnu 1976. Číslo vyšlo v červenci 1976.

Sole agents for all western countries with the exception of the German Federal Republic and West Berlin JOHN BENJAMINS B. V., Amsteldijk 44, Amsterdam (Z.), Holland, Orders from the G. F. R. and West Berlin should be sent to Kubon & Sagner, P. O. Box 68, 8000 München 34 or to any other subscription agency in the G. F. R. Annual subscription: Vol. 12, 1976 (6 issues) Deutsch Glds, 56,— (DM 52,—)

© ACADEMIA, Praha 1976.